

BURŽOÁZNA FILOZOFIA MEDZI PROBLÉMAMI A PSEUDOPROBLÉMAMI

FRANTIŠEK, NOVOSAD, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FF UK, Bratislava

Jednou z trvalých úloh marxisticko-leninskej filozofie je kritická analýza myšlienkových iniciatív, svetonázorových a filozofických koncepcií formujúcich sa v horizonte buržoázneho vedomia. Kritický záujem o súčasné nemarxistické myslenie má dva rozdielne, úzko však súvisiace aspekty: ideologický a teoretický. Nemarxistické myšlienkové koncepcie vystupujú, pokiaľ ide o ich sociálno-ideologickú funkciu, ako alternatívy, oponenti a protivníci marxizmu. Kritická analýza nemarxistických teoretických koncepcií je tak súčasťou zápasov medzi silami orientovanými na produktívny rozvoj ľudských bytostných síl a silami deštrukcie, medzi pokrokom a reakciou.

Kritická analýza súčasného nemarxistického myslenia má však i teoretické aspekty. Buržoázna filozofia plní svoju sociálnu funkciu predovšetkým cez poznávanie skutočností súčasného sveta. Každá filozofická koncepcia má aj ideologické dimenzie, t. j. je súčasťou reprodukcie mocenských štruktúr danej spoločnosti. Svoju ideologickú funkciu však filozofia dokáže reálne plniť len vtedy, keď prispieva k rozvoju poznania prírodnej a spoločenskej skutočnosti a ku koordinácii rozličných foriem jej interpretácie, keď prispieva k intenzifikácii sebazpoznania triedy a jej dejinných možností. Ani pre marxizmus-leninizmus nie je zanedbateľná skúsenosť buržoáznej filozofie v riešení problémov, ktoré prináša zložitý a protirečivý vývoj súčasného sveta. Súčasná buržoázna filozofia je svojráznou, špecifickou reflexiou osobitnej dejinnej skúsenosti, skúsenosti, ktorá sa nedá obísť pri riešení problémov súčasného sveta. Progresívne sily v dejinách sa vždy vyznačovali schopnosťou prehodnotiť realistické zložky skúsenosti svojich protivníkov, schopnosťou odlíšiť reálne problémy od pseudoprobémov, diferencovať vo svetonázorových a filozofických interpretáciách rozvíjaných z perspektívy antagonistickej dejinných záujmov.

Filozofia hrala vo vývoji vedomia novovekej spoločnosti jednu z centrálnych úloh. Práve v nej sa koncentrovaným spôsobom vyjadrovali základné dejinné zámery jednotlivých tried novovekej spoločnosti. V zdanlivo abstraktných a od reálnych potrieb dňa odtrhnutých systémoch sa formulovali dejinné stratégie rozhodujúcich tried buržoáznej spoločnosti. Je možné pochybovať o tom, či ešte i dnes hrá filozofia túto úlohu, či ešte i dnes je „dobou vyjadrenou v myšlienke“. Nepochybne však práve premeny v štruktúrach a funkcii filozofie sú jedným z najdôležitejších indikátorov vývojových tendencií súčasnej spoločnosti. Sotva možno porozumieť súčasnosti bez toho, že by sme vzali do úvahy výsledky úsilia o interpretáciu dnešného sveta objektivizované vo filozofických koncepciách.

Vari najnápadnejšou charakteristikou buržoázneho filozofického vedomia druhej polovice 20. stor. v porovnaní s filozofiou predchádzajúcich období sú zmeny v chápaní možností, kultúrneho významu a funkcií filozofie. Sotva kto by sa dnes odvážil prijať za svoj whiteheadovský program a pokúsil sa vybudovať ucelený systém, z hľadiska ktorého by bolo možné interpretovať každý prvok našej skúsenosti, resp. husserlovský program a usiloval sa o pretvorenie filozofie na vedu z absolútneho zôvodnenia.

Buržoázna filozofia druhej polovice 20. stor. — či už mlčky alebo nahlas — sa zrieka tradičných ambícií vytvoriť „veľkú teóriu“, rezignuje, zriedka sa úsilia byť dominantou, významotvorným centrom kultúry. Ba pre mnohých filozofia prestáva byť dokonca úsilím o interpretáciu sveta, chce byť už len teóriou interpretácií sveta. Pojmy všeobecná a absolútna sa stali nečasovými. Filozofia sa stiahla do sféry partikulárneho. Práve v nej filozofické myslenie hľadá spôsob, ako zdôvodniť svoju existenciu, ukázať, že napriek rezignácii na svoju tradičnú úlohu je stále ešte nevyhnutnou a nezastupiteľnou zložkou kultúry súčasného sveta, jej fermentom, i keď už nie jej fundamentom.

Buržoázna filozofia prvej polovice 20. stor. bola iná. I v tomto období súperia medzi sebou mnohé vzájomne nezjednotiteľné filozofické koncepcie. Odlišnosť filozofických koncepcií z prvej polovice 20. stor. sa však vyhraňovala a rozvíjala na základe určitých spoločných ideových motívov. Jedným z nich bolo práve úsilie obnoviť určujúcu úlohu filozofie v celku kultúry, vrátiť jej to miesto, ktoré údajne v priebehu 19. stor. prenechala vede, resp. rôznym pseudofilozofickým, špeciálne vedy napodobňujúcim koncepciám. Filozofia sa znovu mala stať sebestačným, univerzálnym a radikálnym pochopením sveta a postavenia človeka vo svete. Úsilie o obnovenie určujúcej úlohy filozofie v celku kultúrneho života bolo späť s vedomím radikálnych zmien v štruktúrach dejinnej existencie spoločnosti. Filozofia mala hrať orientujúcu úlohu v týchto zmenách, filozofi chápali sami seba ako „funkcionárov ľudstva“.

S týmto heroickým chápaním úloh filozofie súvisela i vnútorná reštrukturalizácia, zmena pomeru medzi jednotlivými filozofickými dis-

ciplínami. Základnou filozofickou disciplínou sa opäť, po viac než troch storočiach, stáva ontológia. Filozofia si znovu začína klásť otázky typu „čo je ...?“, otázky typu „ako“ a „prečo ...?“ začína prenechávať špeciálnym vedám.

Rehabilitácia ontológie mala rôzne podoby: od „vzkriesenia“ to-mistickej metafyziky až po nové filozofie bytia inšpirované fenomenológiou. Obnova ontológie zároveň znamenala oslobodenie sa filozofie spod „teroru laboratórií“. Kompetencia filozofie a vedy sa od seba začali striktno odlišovať. K analogickým posunom dochádzalo i vo sfére prístupov k skúmaniu človeka. Znovu sa uvoľňuje priestor pre filozofiu dejín a pre filozofiu človeka; teda pre disciplíny, ktoré sa vždy zdali byť znemožnené rozvojom spoločenských vied na konci 19. a na začiatku 20. stor.

Filozofia druhej polovice 20. stor. sa zdá byť radikálnym rozchodom s filozofickým myslením predchádzajúceho obdobia. Rozchod však neznamená reálnu diskontinuitu. Napriek všetkým výhradám, filozofické koncepcie rozvíjané a obhajované v posledných troch desaťročiach zostávajú späté s filozofiou predchádzajúceho obdobia a to do takej miery, že sotva sa dajú základné tendencie súčasného filozofického myslenia pochopiť mimo súvislosti s koncepciami E. Husserla, M. Heideggera, B. Russella, A. N. Whiteheada a L. Wittgensteina.

Filozofia posledných troch desaťročí sa utvára na troskách fenomenológie, existencializmu, novopozitivismu a kritického realizmu. Z historického hľadiska by sa dnešná buržoázna filozofia dala charakterizovať ako prelmanie sa komplexov utváraných z ideových motívov osamostatnených rozpadom koncepcií rozvíjaných v prvej polovici 20. stor. Charakteristickou črtou buržoáznej filozofie dneška je rozpad jednotlivých smerov a prúdov, ich dezintegrácia, uvoľnenie pôvodne jasne vymedzených hraníc medzi nimi. Toto uvoľňovanie demarkačných línií medzi jednotlivými prúdmi, ktoré sa ešte na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov striktno od seba dištancovali, sprevádza zároveň miznutie hraníc medzi jednotlivými filozofickými disciplínami, ba dokonca uvoľňovanie hraníc medzi filozofiou a inými formami významovej reflexie skutočnosti.

Buržoázna filozofia prvej polovice 20. stor. bola založená na ostrých a jednoznačných rozlíšeniach medzi filozofiou a vedou, teóriou a faktmi, poznaním a hodnotením, analytickými a syntetickými súdmi... atď. V súčasnosti sa stretávame s pokusmi prekonať tieto ostré odlišenia, ukázať, že jestvuje kontinuálny prechod a vzájomné podmienkovanie sa filozofie a vedy, poznania a hodnotenia, teórie a faktov, syntetického a analytického, induktívneho a deduktívneho, intuitívneho a pojmového.

Spolu s ponímaním úloh a miesta filozofie v kultúre sa mení i vnútorná štruktúra, celkový charakter filozofického myslenia. Táto zmena v chápaní kultúrneho významu a funkcií filozofie je zložito a protirečivo

motivovaná. Odrážajú sa v nej tak zmeny v spôsobe bytia buržoáznej spoločnosti ako aj zmeny vzťahu medzi jednotlivými formami významových interpretácií skutočnosti. Redukcia ideového pátosu buržoázneho filozofovania je i svedectvom toho, že buržoázny svet začína akceptovať problematickosť svojej dejinnej existencie ako fakt, ako nezmeniteľnú danosť a zmieruje sa s tým, že „historické dianie nie je nič iného než nepretržitá refaz márných vzopätí a trpkých sklamaní“.

V nezanedbateľnej miere však zmeny v chápaní možností filozofie sú i dôsledkom sebakritických reflexí o realizácii veľkých projektov z prvej polovice 20. stor. predovšetkým dôsledkom wittgensteinského chápania filozofie ako terapie, ako deštrukcie „vzdušných zámkov“ budovaných prekročením sféry platnosti pravidiel určitej jazykovej hry. Tradičná filozofická problematika vzniká tak, že strácame prehľad o používaní našich slov. Filozofia je možná len ako upozorňovanie na hranice, v ktorých si určitá jazyková hra zachováva zmysel. K spochybneniu oprávnenosti tradičnej filozofickej problematiky, ba filozofie vôbec viedla aj Heideggerova „deštrukcia“ dejín metafyziky.

Jedným z najzávažnejších dôsledkov spochybnenia intelektuálnej legitímnosti filozofie ako úsilia o pozitívnu interpretáciu bytia a redukcie na teóriu analýzy používania slov bolo zmenšenie úlohy filozofie pri formulovaní a stvárňovaní svetonázorových stanovísk. Filozofia prestáva byť médiom hľadania svetonázorovej orientácie. Buržoázna filozofia tým uvoľňuje priestor pre expanziu svetonázorových koncepcií vzpierajúcich sa racionálnej kritike, pre expanziu náboženstvom ovplyvnených svetonázorov.

Rezignácia na úsilie vytvoriť „veľkú teóriu“ vedie k zmenám v spôsobe organizácie filozofickej reflexie, mení sa forma integrácie filozofického vedomia. Klasické filozofické iniciatívy boli integrované okolo určitého princípu alebo metódy. Filozofovať znamenalo vyvodzovať všetky relevantné dôsledky z určitého princípu, resp. postupovať pri riešení tradičných filozofických problémov určitou metódou. Filozofické iniciatívy z druhej polovice nášho storočia už nie sú integrované okolo určitých princípov alebo metód, ale skôr určitých problémov. Princípy a metódy hrajú sekundárnu úlohu a chápu sa len ako návrh na riešenie daného problému. Hlavným kritériom výberu a aplikácie metódy sa stáva účinnosť a momentálna ich použiteľnosť pri riešení konkrétneho problému. Stáva sa mysliteľným vzájomné nahradzovanie metódy, ich nadstavovanie, kombinovanie a synkretizácia. Rozličné metódy sa chápu ako alternatívy, zdôrazňuje sa ich komplementárnosť. Začínajú sa hľadať vnútorné konvergencie zdanlivo sa vylučujúcich prístupov. Jednou z najcharakteristickejších čŕt súčasného buržoázneho filozofického myslenia sa tak stáva synkretizmus, t. j. spájanie pôvodne rozdielne orientovaných myšlienkových motívov do relatívne ucelených myšlienkových komplexov. Vnútorná väzba myšlienkových motívov v takto vytvorených ideových komplexoch je veľmi voľná: pozitivistické

motívy sa v nich prelínajú s transcendentalistickými a hermeneutické s dialektickými.

Harmonizácia takto rozdielne orientovaných myšlienkových motívov je však možná len preto, že systematickosť a vnútorná koherencia prestali hrať úlohu jedného zo základných kritérií legitímnosti filozofického myslenia. Kritériami sa stali skôr účinnosť, objavnosť, inšpiratívnosť. Dochádza tak k uznaniu legitímnosti odlišných spôsobov myslenia. Filozofické myslenie považuje za svoju úlohu skôr hľadanie schémy koordinácie rozličných spôsobov uvažovania, rozličných štýlov myslenia. Cieľom už nie je zmenšiť diferencie medzi rôznymi štýlmi myslenia, cieľom nie je ani vytvoriť jeden systém sústredením „pozitívnych stránok“ všetkých súperiacich štýlov myslenia. Cieľom je nájsť spôsob súčinnosti, produktívnej koexistencie rôznych štýlov myslenia, rôznych ideových motívov.

Akceptovanie koexistencie rozdielnych metód vedie k stieraniu hraníc medzi jednotlivými filozofickými smermi, prúdmi a školami. Dnes sa už zriedka stretávame s ucelenými filozofickými koncepciami, systémami. Hranice však miznú nielen medzi jednotlivými filozofickými smermi a prúdmi. Stierajú sa hranice i medzi jednotlivými filozofickými disciplínami, stiera sa hranica medzi ontológiou, gnozeológiou a axiológiou. Odvoláva sa na striktné rozlíšenie medzi deskriptívnymi a hodnotiacimi výrokmi. Uvoľňovanie hraníc medzi tradičnými filozofickými disciplínami je dopĺňané stieraním hraníc medzi filozofiou a inými formami interpretácie skutočnosti, predovšetkým stieraním hraníc medzi filozofiou a vedou, filozofiou a umením.

Táto konvergencia ideových koncepcií, ako aj stieranie hraníc medzi jednotlivými formami interpretácie skutočnosti bola umožnená okrem iného i objavom, tematizáciou sociálnych dimenzií poznávacej a interpretačnej aktivity. Ba dá sa povedať, že charakteristickou črtou poklasickej buržoáznej filozofie je postupný rozchod s ideou gnozeologického individualizmu, s gnozeologickými „robinzonádami“ a prechod k stanoviskám akcentujúcim, ba až hyperbolizujúcim sociálne dimenzie všetkých ľudských foriem aktivity, všetkých foriem interpretácie skutočnosti. Stále zreteľnejšie sa prejavuje tendencia zdôrazňovať neosobný, nadindividuálny, historický a kultúrny horizont akýchkoľvek foriem ľudskej aktivity.

Orientácia na prekonávanie gnozeologického individualizmu je zreteľne viditeľná v teóriách vedy. V prvej polovici tohto storočia prevládal názor (najdôslednejšie hlásaný novopozitívizmom), že základný mechanizmus vytvárania vedeckých teórií je potrebné hľadať vo sfére logiky vedeckého skúmania. O vedeckom poznaní môžeme hovoriť len tam, kde máme k dispozícii striktnú metódu a spôsoby preverovania (verifikácie alebo falzifikácie) uznávaných teórií. Dnes prevažná väčšina teoretikov vedy dokazuje, že základný mechanizmus vytvárania vedeckých teórií je potrebné hľadať v komunikačných štruktúrach

a mikroštruktúrach vedeckých spoločenstiev. Výsledkom sporov medzi rôznymi názormi je emergencia určitého myšlienkového štýlu alebo paradigmy. Paradigmy (štýl myslenia) nie sú síce plne racionálne rekonštruovateľné, napriek tomu však fungujú ako rámec zjednocovania názorov na určitú tematickú oblasť vo vnútri vedeckého spoločenstva. Skutočný vedecký spor, vecná diskusia sú možné výlučne v rámci určitej paradigmy. Racionálny spor vedený z pozícií rozdielnych paradigiem nie je možný, pretože v rámci jednotlivých paradigiem sa používajú odlišné jazyky, odlišné kritériá legitímnosti poznania. Každá paradigma, každý štýl myslenia utvárajú vlastne osobitný svet, svet oddelený od sveta ostatných paradigiem.

Vývin v oblasti teórie vedy mal však závažné dôsledky i pre spôsob tematizácie základných filozofických problémov. Proklamovanie diskontinuity vo vývoji vedeckého poznania, resp. ukázanie možnosti existencie (prípadne koexistencie) vzájomne nesúmerateľných teórií viedlo predovšetkým k aktualizácii problému racionality.

Tradičný pojem racionality bol spätý s predpokladom jednoty a univerzality ľudského rozumu, s predpokladom existencie určitej stálej, nemennej, vo všetkých podobách ľudského bytia prítomnej štruktúry, na ktorú sa môžeme odvolať pri určovaní miery pravdivosti našich poznatkov, resp. pri určovaní hodnôt a noriem: Tohto predpokladu sa dokonca pridŕžovali aj iracionalistické koncepcie. Tie sa uspokojovali skôr so spochybnením reálnych kompetencií rozumu, než by spochybňovali tradičné chápanie vnútornej štruktúry rozumu objektivizujúceho sa predovšetkým vo vedeckých teóriách. V súčasnej buržoáznej filozofii prevláda skôr názor, že všetky formy interpretácie skutočnosti, svetonázory, ba i vedecké koncepcie treba chápať ako relatívne vzhľadom na špecifickú konceptálnu schému, teoretický rámec, paradigmu, formu života, typu spoločnosti alebo kultúry, že teda jestvuje neredukovateľná pluralita takýchto konceptuálnych schém.

Akceptovanie neredukovateľnej plurality vzájomne odlišných konceptuálnych schém nevyhnutne vedie k problému vzťahu, možnosti komunikácie medzi rozličnými, často nesúmerateľnými formami významovej artikulácie skutočnosti rozličnými štýlmi myslenia, paradigmami alebo jazykovými hrami. Problém racionality sa tak mení na problém možnosti komunikácie medzi rozdielnymi formami interpretácie skutočnosti. Práve v tejto súvislosti sa dostáva do centra súčasnej západnej filozofie hermeneutika ako teória umenia chápať, ako všeobecná teória interpretačnej komunikácie.

Z hľadiska hermeneutiky vedecké poznanie je len jednou zo zložiek našej skúsenosti, len jednou z možností vzťahu človeka k skutočnosti. Pojmové a metodické poznanie však vždy predpokladá sféru predpredikatívneho, pojmovo nevyjadriteľného poznania: Hermeneutický prúd, napriek svojej vnútornej diferencovanosti, sleduje jeden základný zámer: tematizovať celok ľudskej skúsenosti sveta a životnej praxe,

artikulovať tie významové štruktúry, ktoré predchádzajú každej konkrétnej vedeckej reflexii a každému racionálnemu konaniu. Práve tieto, vždy už dané významové štruktúry sú základom poznania a možnosti komunikácie. Za úvahami hermeneutikov sa tak objavuje idea primárnej pasivity človeka voči základným podmienkam svojho života. Práve hermeneutika sa stáva centrom kritik tých koncepcií, v ktorých je človek pochopený ako aktívna, racionálna, podmienky svojho života pretvárajúca bytosť.

Kritika suverenity pojmového poznania sumarizovaná hermeneutickými prúdmi súčasnej buržoáznej filozofie vyúsťuje do akcentovania odkázanosti predikatívneho, pojmového poznania na predsudky, na pred-predikatívne, predreflexívne formy významovej artikulácie skutočnosti. Hermeneutika sa tak priblížila — aspoň z tematického hľadiska — k pochopeniu dialektickej interakcie receptívnosti a spontaneity, determinovanosti a slobody v rôznych formách osvojovania si skutočnosti človekom. Zároveň však hermeneutika v dôsledku nediferencovanej kritiky racionalistickej tradície si znemožňuje pojmové pochopenie tejto interakcie. I tak však, práve pod vplyvom hermeneutiky dochádza k výrazným posunom v chápaní vzťahu pojmového a intuitívneho v procese poznania. Tento posun sa zreteľne prejavuje v zmene pomeru medzi scientizmom a antiscientizmom, ktorých spor býva často považovaný za kľúč k pochopeniu vnútornej logiky vývoja poklasickej buržoáznej filozofie.

Pre prvé fázy vývoja poklasickej buržoáznej filozofie bol charakteristický ostrý boj medzi scientizmom a iracionalizmom (antiscientizmom). Pozitívizmus a filozofia života (ako najvýraznejší reprezentanti týchto prúdov) si navzájom upierajú legitímnosť. V prvej polovici 20. stor. sa antagonizmus scientizmu a iracionalizmu začína meniť na komplementaritu. Pozitívizmus a filozofia života, resp. novopozitívizmus a existencializmus si vymedzujú sféru pôsobnosti, rozdeľujú si kompetencie. V súčasnosti, v dôsledku zmien v chápaní úloh a možností filozofie ako základnej formy vytvárania synkretických koncepcií, dochádza k čiastočnej koincidencii, k prelínaniu sa scientistických a iracionalistických prístupov k riešeniu filozofických problémov. Koincidencia scientizmu a iracionalizmu sa prejavuje tak v tematickej orientácii ako aj v metódach.

Zmeny v chápaní statusu iracionality v rámci buržoáznej filozofie sa výrazným spôsobom prejavujú i v úvahách o problémoch sociálnej filozofie. Práve tu, pri premietnutí do sociálnopolitickej problematiky sa zreteľne prejavujú ideologické dimenzie nového chápania racionality. Ukazuje sa, že kritika racionalizmu je v zásade mienená ako kritika marxizmu. Práve marxizmus je predstavovaný ako hlavný dedič racionalistických iniciatív novovekej filozofie. V kritikách racionalizmu sa hyperbolizuje imperatívna povaha rozumu, často sa hovorí o arogancii intelektu, o jeho neschopnosti rešpektovať organické, dlhým dejinným

vývojom formované spoločenské väzby. Rozum je predstavovaný ako deštruktívna sila, ktorý je schopný rozbiť, nie však pozitívne utvárať. Pri kritike marxizmu ako dediča osvietenského racionalizmu sa veľmi často stretávame s modernizáciou argumentov pôvodne formulovaných ideológmi neskorého feudalizmu a namierených proti racionalizmu klasickej buržoáznej filozofie.¹

Zložito, cez rôzne sprostredkujúce články sa formuje vzťah buržoáznej filozofie k sociálnym zápasom súčasnosti. Zreteľne vidno úsilie o prekonanie „neutrálneho“ vzťahu k sociálnym zápasom. Filozofia sa chce priamo vyjadrovať k ideologickým a sociálno-politickým zápasom súčasnosti. Vari najzreteľnejšie túto tendenciu vidieť u „nových filozofov“ vo Francúzsku. S tendenciou priamej ideologizácie a politizácie sa však stretávame i v iných pravicovo orientovaných intelektuálnych prúdoch. Tieto tendencie bezprostredne súvisia s vlnou neokonzervativizmu, ktorá je charakteristická pre sedemdesiate a osemdesiate roky. Konzervativizmus sám je vnútorne zložito členený, myšlienkové motívy klasického liberalizmu sa v ňom prelínajú s určitými motívmi pôvodne formulovanými v neskorofeudálnych ideológiách. Táto spleť rôznorodých ideových motívov je zjednocovaná predovšetkým svojou sociálnou funkciou, kritikou radikálne demokratických a socialistických prúdov. Americký neokonzervativizmus zostáva na rovine ideologickej a doktrínalnej, nehľadá hlbšie filozofické zdôvodnenie. Inak je tomu so západoeurópskymi nekonzervatívnymi sociálno-politickými koncepciami. Tu sa stretávame s úporným úsilím o filozofické zdôvodnenie. Využívajú sa pritom určité zložky tradičnej kresťanskej sociálnej filozofie, ale aj ideové motívy Heideggerovej filozofie alebo filozofickej antropológie A. Gehlena.

Napriek rôznym modifikáciám, posunu v tematickej orientácii, inováciám v spôsobe argumentácie a vo variovaní východísk buržoázna filozofia zostáva v tradičnom myšlienkovom horizonte, stavia a rieši problémy už predznačené iniciátormi klasickej novovekej filozofie. Poklasická buržoázna filozofia je často negáciou, odmietnutím východísk klasickej filozofie. Je to však negácia, ktorá zostáva viazaná na negované a je zrozumiteľná len na jeho pozadí. Všetky doterajšie pokusy prekonať myšlienkový horizont načrtnutý Descartesom a Baconom nakoniec vyústili buď do čirej, bezobsažnej negácie alebo do návratu k určitým aspektom domnele už prekonaných koncepcií. Zdá sa, že v súčasnej buržoáznej filozofii máme do činenia s rozmanitými kombináciami už hotových stanovísk. I keď v modifikovanej podobe buržoázna filozofia sa vracia stále k tým istým problémom. Napriek pozoruhodné-

¹ V extrémne ľavicových koncepciách sa tiež často stretávame so stotožňovaním racionalizmu klasickej buržoáznej filozofie s racionalizmom vôbec. Podľa ľavicových prúdov je racionalizmus spätý s autoritárstvom, absolutizuje sa represívna funkcia rozumu. Pravicovo zamerané intelektuálne prúdy zasa chápu racionalizmus ako pozadie deštrukcie všetkých spoločenských „organických“ autorít.

mu vývinu v metódach a metodikách riešenia problémov základné problémy zostávajú otvorené. Predpokladom relevantnej kritiky zostáva vždy prostredníctvom analýzy rozlíšiť, do akej miery sú problémy kladené buržoáznymi filozofickými iniciatívami len reflexiou problematickosti dejinnej existencie spoločnosti kapitalistického typu a do akej miery majú všeobecnejšiu platnosť.